

Umur Yiğit Nural, 2014

OPHELIA: ARZU NESNESİ OLMAK YA DA OLMAMAK*

*Kadın bir yandan erkeğin olmadığı şey, yani cinsiyet farkı,
diğer yandan erkeğin reddetmesi gereken şey, yani
zevk [jouissance] olarak kurgulanır**.*

Jacques Lacan

Shakespeare'in Hamlet'i edebiyatın *Mona Lisa*'sıdır diye yazar T. S. Eliot¹. Sanatçının bu en uzun ve belki de en karmaşık yapıtının yine sanatın farklı bir türünün ürünü olan ve yüz yıllardır insanlığı büyüleyen Mona Lisa'ya benzetilmesinin nedeni nedir? Bu tablonun etkileyici yanı yalnızca yüzümüze bir tokat gibi çarpan gülümsemesi midir, yoksa ressamının öznel tarihinin eşlik ettiği bu tabloya her baktığımızda karşı karşıya kaldığımız kadınlık, kadınsı gibi mefhumların ve ayrıca çok uzun zamandır sorulmakta olan "kadın ne ister" sorusunun da belirişi mi? Hamlet'in trajedisi ve bu trajediye tanılık eden ötekileri düşünürken, Mona Lisa'da olduğu gibi birçok farklı sorunsalın hali hazırda bulunduğunu söyleyebiliriz. Hamlet Trajedisi üzerinde tartışırken perspektifimizi psikanalizin tarafından alırsak eğer, sordığımız soruların belli başlıları şunlar olacaktır: Hamlet'in arzusu, Gertrude'un kadınlığı, Ödipe sorunsalı ve bir arzu nesnesi olarak Ophelia...

Jacques Lacan'ın 1977 yılında yayınlanan *Arzu ve Hamlet'te Arzunun Yorumu*² [*Desire and the Interpretation of Desire in Hamlet*] adlı makalesinde psikanalizin arzu dinamiklerine bakışı, Lacan'ın deyişle arzusunu yitirmiş bir adam olan Hamlet üzerinden işlenir. Konuya giriş Ophelia üzerinden yapılır ve bu karakter özel bir önem taşımaktadır; Lacan, Ophelia'nın Shakespeare tarafından trajedinin çekirdeğinde konumlandırıldığını ve belki de en önemli karakterlerden biri haline getirildiğini yazar. *Nesne Ophelia* [*The Object Ophelia*] başlığı altında yazılanlar, Hamlet'te karşımıza çıkan arzunun trajedisini anlayabilmemizde yardımcı olacaktır. Böylelikle Lacan'ın bahsi edilen makalesinin ışığında, Ophelia ve onun gösterdikleri üzerine bir inceleme yapılabilir.

* Nural, U.Y., "Ophelia: Arzu Nesnesi Olmak ya da Olmamak", *İKÜ Psikoloji Kulübü Bülteni*, 4, 2014, s.14-17.

** Lacan, J., *Le Séminaire Livre XVIII: D'un discours qui ne sera pas un semblant* (1970-71), Le Seuil, Paris 2007, s. 9-10.

I

İlk olarak, Lacan'ın metnin girişinde de üzerinde durduğu arzu dinamiklerine göz atılabilir. Lacan beşinci semineri olan *Bilinçdışının Oluşumları*'nda³ kademeli olarak [*Les Formations de l'inconscient*] Arzu şemasını [le Graphe du Désir] oluşturur. Biz burada bu şemanın tümünü yorumlamayacağız, ancak arzunun dinamikleriyle ilgili temel noktaların altını çizeceğiz. *Arzu Ötekinin** *arzusudur*⁴ temel varsayımıyla başlayabiliriz. Bu varsayımı anlamak için anne-çocuk ilişkisindeki ilksel zamana yani anne-çocuğun füzyonel ilişkisine baktığımızda anne çocuk tümgüçlü ilişkisinin yerini, çocuğun deneyimlemeye başladığı hayal kırıklıklarının aldığını söyleyebiliriz: Anne artık doyum nesnesini geciktiren ya da yerine getirmeyen konumdadır. Çocuğun burada karşılaştığı, annenin yani çocuğun ilk Ötekisi olan varlığın da eksikli, arzulayan bir varlık olduğu gerçeğidir. Çocuğun gözünden annesinin tümgüçlü durumunun, simgesel bir fail tarafından (bu fail yasanın temsilcisi Baba-nın-Adı'dır) imgesel bir eksikliğe uğratıldığını söyleyebiliriz. Çocuk işte tam da bu zamanda Öteki'nin arzusunun deneyimini yaşayarak benden ne ister sorusunu sorabilecektir. Çocuğun yaşantıladığı yoksunluk deneyimleri yapıcıdır çünkü biliyoruz ki annenin yokluğu, eksikliğin gösterenler zincirinde yer almasına ve gösterenler zincirinin de devingen bir durumda kalabilmesine izin verecektir. Ayrıca Öteki'nin, üzeri çizilmiş öznenin [\$] (eksikli bir öznedir çünkü arzu nesnesini sonsuza dek kaybetmeye mahkumdur) çağrısına verdiği cevap tatmin edici olamayacaktır, çünkü Öteki'de eksiklidir, diğer bir deyişle var olmada eksiklidir [manque à être]. Zaten arzu var olmakta eksikliğin metonimisi/düzdeğişmesidir⁵ ve Lacan'ın nesne *a* [l'objet petit *a*] olarak adlandırdığı sonsuza dek kaybedilen arzunun nedeni olan nesnedir⁶.

İşte şimdi beliren, var olmakta eksikli olan özne konuşan ancak ne söylediğini bilmeyen bir öznedir. Arzu şemasında öznenin taleple [la demande] düşlemsel(fantazmatik) bir ilişkide olduğunu görürüz [(\$\diamond\$D)]. Grafikte, bu ilişkinin her zaman eksikliğe [S(A)] gönderimde bulunduğunu okuyabiliriz. Bu eksikliğin ortadan kalktığı yere artık sadece bilinçdışı düşlemler olacaktır [\$\diamond\$a].

Sonuç olarak arzulayan bir öznenin Öteki'yle ilişkisinde sürekli kaybedilen ve eksik olan bir gösteren belirecektir; işte biz bu gösterene eksikliğin göstereni olan fallik gösteren yani fallus [phallus/φ] demekteyiz. Arzu Öteki'nin arzusudur ve konuşan özne arzulamaya devam etmektedir.

* Öteki [Autre]: Özneyi belirleyen, ona dışsal olan ve simgesel büyük öteki.

II

Birinci perdede Hamlet, babasının hayaletiyle karşılaşmış ve onun ölümüyle ilgili acı gerçekleri duymuştur. Annesinin vakit kaybetmeden evlendiği amcası, öz babasının katilidir. Hamlet şimdi imkansızın trajedisinin oyuncusudur⁷; Lacan, yorumu simgeselden yana yapar yani yasin yokluğunu işler ve böylece Hamlet'in deliliğinin nedenlerini anlamaya başlarız. Fakat Hamlet'in deliliği gerçek midir? Yoksa bu delilik uydurma bir delilik midir?

Hamlet figürüne sıkı sıkıya bağlı olduğunu gördüğümüz Ophelia karakterini, daha önce farkına varılmamış bir dilsel sürprizle tanıtır Lacan: *O Phallos [Fallós/Φαλλός]* der onun için. Burada fallusa* yani fallik gösterene bir gönderim olduğu açıktır. Fallus, yasanın gösterenidir, aynı zamanda değiş-tokuş edilebilir simgesel bir "hiç" nesnedir ve insandaki her arzunun cinsel bir arzu olduğunu gösterir: İnsanın vazgeçmek zorunda kalmış olduğu enest arzudur⁸. Lacan'ın nesne olarak Ophelia konusunu üç düzeyde işlediğini görürüz metinde. Hamlet ile Ophelia'nın karşılaştığı tiratlar bu bakımdan önemlidir.

İlk düzeyde Hamlet'in *var olmak ya da olmamak** [to be or not to be]* tiradının ardından Ophelia'nın durumu konu edilir. Hamlet Ophelia'ya karşı, yani nesneye, yeni bir konum alır. Bu konum eskisinden daha uzak, daha *yabancı*dır. Hamlet Ophelia'yı hem kendine doğru çeker ama aynı zamanda da iter görünür. Aklımıza hemen Freud'un *tekinsiz [unheimlich]* kavramı gelebilir. Tekinsiz olan tekin olanı da içerebilir, dehşet verici olan alışıldık olana, aynı şekilde korku uyandıran bilindik olana dönüşebilir⁹. Ophelia Hamlet'in gözünde tekinsiz bir durumda mıdır şimdi? Shakespeare bu durumu anlatmak için *enstragement [soğumak, yabancılaşmak]* kelimesini kullanır.

Bu bölümden sonra Ophelia'nın Hamlet için tamamen önemsizleşmiş olduğu görülür. O şimdi bir aşk nesnesi olmaktan çözülmüştür denilebilir. Hamlet ansızın *seni bir zamanlar sevmiştim [i did love you once]* diyecektir. Bundan sonra Hamlet'in Ophelia karakterine tutumu zalimce bir saldırganlığın temellendirdiği ilişki içinde ilerler. Lacan burada düşlemsel ilişkinin sapkın dengesizliğinden bahseder ve düşlemin bölünmüş öznedenden nesneye doğru devrildiğini yazar. Hamlet bundan sonra Ophelia'ya kadın muamelesi göstermez. Bu karakter onun gözünde günah doğuran, günah üreten birine dönüşür sadece. Ophelia önceki konumundan indirilmiştir; Hamlet'in yaşamaya mahkum olduğu hayatın referans noktası değildir artık. Bu referans noktasının kaybını nesnenin kaybedilmesi, ortadan kalkması olarak yazabiliriz. Özne, nesneyi tüm varoluşsal gücüyle dışarı atar [reject] diye yazacaktır Lacan.

* Fallus kavramıyla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Nasio, J.D., *Psikanalizin Dört Temel Kavramı* (1988), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 59-72: Özge Erşen – Murat Erşen (çev.).

** Referans olarak Sabahattin Eyüpoğlu çevirisi alınmıştır.

Hamlet kendini feda edene kadar da nesnesini bulamayacaktır. İşte burada kaybedilen nesne, Arzu şemasına değinirken de gördüğümüz gibi, imgesel fallusa eşdeğerdir.

İkinci düzeye, Hamlet'in imgesel yaşamının sembolü olan Ophelia'nın gerçeğinin Hamlet'in imgesel fallusuna eşdeğer oluşuyla başlayabiliriz. Çünkü özne fallusu yani arzu nesnesini dışarı atmak durumundadır. Shakespeare *nunnery* kelimesini kullanarak Hamlet'in Ophelia'yı nasıl gördüğünü anlatır bize. Bu kelime hem rahibe manastırı anlamına gelir, hem de genel ev. Lacan şunu soracaktır: Oyun boyunca Hamlet'in tutumlarında fallusla ve arzu nesnesiyle olan ilişkisi belirir. Hamlet ardından Ophelia'nın bacaklarına kafasını koymak isteyecektir: "Lady, bacağımıza uzanabilir miyim?"

Hamlet'in deliliğiyle hırpalanan Ophelia, eski sevgilisinin *yanlılıkla* babasını öldürdüğünü öğrenince, kendini türkülere vurur ve divane gibi dolaşır ortalıkta. Kral ve kraliçe, Ophelia'nın bu halini beğenmez. Ophelia kendi değerini ve sevgilisini kaybetmişken, şimdi bir de babasını yitirmiştir. Tüm bu olanların üzerine Ophelia'nın ölüm haberini kraliçeden dinleriz. Elinde çiçeklerle, zavallı kızcağız nehirde boğulup gitmiştir. Lacan tam bu sırada Ophelia'nın elindeki çiçeklere dikkat çeker. Ophelia kendini boğduğunda elinde olan çiçeklerden biri de *dead men's fingers* [ölü adamların parmakları]dır diye yazar. Söz konusu bitki yani *Orchis Masculina* [sahlep] adamotu [mandrake] bitki ailesiyle ilişkilidir ve bundan dolayı da oyundaki bu çiçek fallik elementleri işaret eder.

Üçüncü düzeyde, Lacan'ın mezarlık sahnesine dikkat çektiği görülür. Mezarlığın yanında bir savaş verilir şimdi: Bir tarafta Ophelia'nın cansız bedeni, bir tarafta ise Hamlet'in *uydurma* deliliği. Bir türlü kendi zamanında konumlanamayan Hamlet, nevrotilklere özgü durumuyla, mezarlık sahnesinin ardından yazgısının peşinden koşmaya karar verir. Burada gördüğümüz ölümün ve yasin bedeli olarak kazanılan, Lacan'ın nesne *a*'sına yeniden bir yazılım mıdır? İmgeselin ve simgeselin de ötesinde olan ölüm gerçeği, Hamlet'i de aşarak oyuna damgasını vuracaktır.

Lacan'ın 21. Seminerinde dile getirdiği şu cümle bizim için önemlidir: "Kadınlık, erkeğin kendi yazgısını bulduğu yer haline gelir, tıpkı kadının erkeğin semptomu haline geldiği gibi"¹⁰. Hamlet oyun boyunca annesinin *ne istediğini* bilmeye çalışmayacak mıdır? Kahramanımız annesinin kadınsılığıyla* yüz yüze geldiği her zaman deliliğine sarılmaktadır. Ophelia'nın tarafında da Hamlet için onu bekleyen, kadınlığın açıklamaya direnen tarafı ve ayrıca hem cezbeden hem de tehditkar olan öteki cinsle ilişkisinde kendi öznelliğini arama çabası bulunmaktadır.

* Kadınsı: Bilinçdışıda yalnızca bir delik olarak varsaydığımız, kökensel olarak bastırılan ve fallik sınırın da ötesinde oluşan ruhsal kısım.

Sonuç olarak trajedinin temel kadın karakterlerinden biri olan Ophelia’da, Hamlet tarafından sevmekten vazgeçişin bıraktığı derin yaraların izlerini görürüz. Kadınlığın, kadın bedenini tümüyle fallik kıldığını söylersek eğer, erkekten farklı olarak kadının kendi narsizmini bulabileceği bir nesne (erkek) aradığını söyleyebiliriz¹¹. Ancak Hamlet, onu artık bir kadın olarak bile görmez. Bu durumda, arkaik ayrılma ve terk edilme düşlemleriyle baş başa kalan Ophelia’nın bedenini, kendisini tümünden yitirme isteğinden bahsedebiliriz. Öyle ki, bu yitirişini babasının ölümüyle birlikte dehşetli bir şekilde görürüz. Sonuçta annenin kucağına, karnına yeniden girme ve yeniden fallusu olma düşlemlerini hediye çiçekleriyle birlikte kendini nehre atarak gerçekleştirir Ophelia ve böylelikle Hamlet’in trajedisi de onun için sona erecektir.

KAYNAKÇA

1. Eliot, T.S., “Hamlet” (1919), *Selected Prose of T.S. Eliot* içinde, Frank Kermode (haz.), Londra, 1975.
2. Lacan, J., “Desire and the Interpretation of Desire in Hamlet”, *Yale French Studies No. 55/56* içinde, 1977, s.11-52 (<http://www.jstor.org/stable/2930434>)
3. Lacan, J., *Le Séminaire Livre V: Les formations de l'inconscient* (1957-58), Le Seuil, Paris, 1998.
4. Erşen, Ö., *La Substantialite du Sujet de l'inconscient*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2004-5, s. 40, USD.
5. Siboni, J., *Le Désir est la Métonymie du Manque à Etre*, Centre de Recherche en Psychanalyse et Écritures'de *Angoisse et désir* adlı kolokyumda sunulmuştur, Paris, 2006.
6. Lanneval, M.N., *L'Œdipe et la Castration chez Lacan*, 2011 (<http://www.psyetdroit.eu/wp-content/uploads/2011/12/MNL-Oedipe-et-castration.pdf>).
7. Roudinesco, E., *Her Şeye ve Herkese Karşı Lacan* (2011), Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 106: Nami Başer (çev.).
8. Nasio, J.D., *Psikanalizin Dört Temel Kavramı* (1988), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 59-72: Özge Erşen – Murat Erşen (çev.).
9. Soysal, Ö., “Çevirmenin Öznelliği: Bekleme Odası ve İlk Karşılaşma, *Kültürler Arası Çalışmalar: Ötekinin Sözü* içinde, Soysal, Ö. Ve İçellioğlu, S. (haz.), Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.77.
10. Rose, J., *Görme ve Cinsellik* (1986,2005), Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s.122: Ayşe D. Temiz (çev.).
11. Freud, S., “Cinsler Arasındaki Anatomik Farkın Bazı Ruhsal Sonuçları” (1925), *Cinsellik Üzerine* içinde, Payel Yayınları, İstanbul, 2011, s. 313-333: Emre Kapkın (çev.).